

DOI: <http://www.doi.org/10.36719/2707-1146/11/30-34>

Nərmin Rizvan qızı Həsənlı
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
aliyevanermin11@gmail.com

COĞRAFIYA FƏNNİNİN TƏDRİSİNDƏ ÖYRƏNMƏ MÜHİTİNİN YARADILMASI ÜÇÜN B. BLÜM TAKSANOMİYASININ TƏTBİQ EDİLMƏSİ

Açar sözlər: Coğrafiya, fənn tədrisi, Blüm Taksonomiyası, öyrənmə mühiti, taksonomiya, təhsil, tədris

Application of B. Blum's taxonomy for the creation of a learning environment in the teaching of geography Summary

The aim of the study is to examine the achievements of the 9th grade Geography curriculum based on the revised cognitive stages of Blum's taxonomy. Grade 9 is a class level where students take a geography course for the first time, so it is important to analyze the achievements of this class. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the research.

Although there are achievements in the curriculum that correspond to the stages of application, analysis, and evaluation, it is found that there is no success that represents the stage of creation.

Studies show that gains are insufficient in terms of high-level cognitive processes and are not evenly distributed among the dimensions.

Based on the results of the research, recommendations were given to experts, researchers and textbook authors on curriculum development.

Key words: Geography, subject teaching, Blum Taxonomy, learning environment, taxonomy, education, teaching

Giriş

İnsanları lazımi bacarıq və dəyərlərlə təmin etmək, bilik, bacarıq və davranış əldə etmək təhsil yolu ilə həyata keçirilir. Təhsil fəaliyyətinin ən vacib elementlərindən biri kurikulumdur. Kurikulum, məktəbdə və ya xaricdə öyrədilməsi planlaşdırılan bir dərsin tədrisi ilə əlaqədar bütün fəaliyyətləri özündə birləşdirən təcrübələr mexanizmidir. Kurikulum islahatı təhsil islahatının əsas istiqamətlərindən biridir. Bu sahədə görülmüş işlərin nəticəsi olaraq Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2006-cı il 30 oktyabr tarixli 233 nömrəli qərarı ilə «Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulumu)» konseptual sənədi təsdiq edilmiş, onun əsasında fənn kurikulumları hazırlanmışdır. Burada fənnin məzmunu nəticəyönümlü yanaşma əsasında müəyyən olunmuş və əsas diqqət şagirdin nümayiş etdirməli olduğu fəaliyyətlərə yönəldilmişdir.

Azərbaycandakı tədris proqramı ümumi məqsədlərlə yanaşı xüsusi kurs məqsədlərini də əhatə edir. Coğrafiya kursunun tədris planına yeni kurikulumda qarşıya qoyulan bir çox məqsədlər də daxildir. Göstərilən hədəflərə əlavə olaraq, proqramda nailiyyətlər, bacarıqlar və dəyərlər əhatə olunur. Bu sistem şagirdlərin öyrənmə prosesində planlı və mütəşəkkil təcrübələr nəticəsində gözlənilən bilik, bacarıq, münasibət və dəyərlərdir.

Kurikulumdakı nailiyyətləri düzgün anlamaq və tətbiq etmək üçün təhsil tarixində müxtəlif təsnifat işləri aparılmışdır. 1956-cı ildə Blüm və başqaları tərəfindən hazırlanan

Elmi Sahə Taksonomiyası (Anlama-Tətbiq-Analiz-Sintez-Qiymətləndirmə) Anderson və digərləri tərəfindən yenilənmişdir. Bəs taksonomiya nədir? Taksonomiya yunan sözü olub, “taxus”- qayda ilə yerləşmə, “homos”- qanun deməkdir. Taksonomiya təlim məqsədlərinin sistemli və şəbəkəli təsnifatıdır. Şagird şəxsiyyətinin inkişafında taksonomiyaların rolu böyükdür. Blumun taksonomiyası yeniləndikdən sonra Anderson və b. yeniləmənin iki səbəbini izah etmişdir. Birinci əsas, müəllimlərin taksonomiya kitabının orijinal imicinə diqqət yetirməsidir ki, müəllimlər bunu yalnız tarixi bir sənəd kimi deyil, həm də bir çox cəhətdən vaxtından əvvəl bir mənbə olaraq görməlidirlər. İkincisi, cəmiyyətdəki dəyişikliklər nəticəsində yeni məlumatlar və fikirlərin nəzərə alınması ehtiyacıdır.

Orijinal Blüm taksonomiyasının əsas mərhələlərinə diqqətin əksinə olaraq, yenilənmiş taksonomiya daha aşağı səviyyələrdə və ən əsası taksonomiyanın iyerarxik mahiyyətində cəmlənmişdir.

Yenilənmiş taksonomiyanın da müəyyən bir iyerarxiyadan ibarət olduğunu söyləmək olar, amma bu iyerarxiya orijinal qədər sərt deyil. Taksonomiyanın idrak prosesinin ölçülməsi müəyyən mərhələlərdən ibarətdir (11).

Yaddaş, yadda saxlanması lazım olan məlumatların saxlanması və bir sənədin məlumatlarını yadda saxlamaq prosesi və s. Anlama, fərdə verilən şifahi, yazılı və ya qrafik təlimatdır.

Anlama səviyyəsinə çatmaq üçün yeni məlumatlar ilə əvvəlki məlumatlar arasında əlaqə qurmaq lazımdır. Anlama sahəsindəki idrakın alt mərhələləri “Şərh”, “Nümunə götürmə”, “Təsnifat”, “Xülasə”, “Müqayisə” və “Təsvir” şəklində olur. Tətbiq, problemlərin həllinə və performans alışıma qabiliyyəti kimi təsvir edilə bilər. Buna görə də proqramın məlumatların işlənməsi ilə əlaqədar olduğunu söyləmək olar. Həll / Analiz, Elmi ölçü, bir məsələnin və ya materialın tərkib hissələrinə bölünməsi və bütövlüklə əlaqəsinin müəyyən edilməsi prosesidir ki, bundan coğrafiya kursunda geniş istifadə olunur. Elmi həll prosesi “Sinifləndirmə”, “Təşkilat” və “Hazırlıq” kimi kiçik ölçülərdən ibarətdir (13).

Qiymətləndirmə, elmi miqyasda, müəyyən bir ölçüdə və ya standartda bir nəticənin əldə edilməsi olaraq təyin edilə bilər. Bu ölçülər mövzu sahəsi ilə əlaqəli açarı, aktivliyi və ya tutarlılığı ölçmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Qiymətləndirmə miqyası “Nəzarət” və “Element” alt mərhələləri ilə formalaşır. Yaradılışın yüksək idrak ölçüsü, şagirdlərin əlində olmayan bir məhsul və ya quruluş şəklində anlayışları və ya məlumat parçalarını birləşdirərək yeni bütövlüyün yaradılmasıdır.

Coğrafiya fənninin tədrisində öyrənmə mühitünün yaradılması üçün B.Blüm taksonomiyasının tətbiq edilməsi mərhələsində bu sahədə mütəxəssis görüşlərindən istifadə edilmişdir. Burada biri coğrafiya, digəri təhsil bilikləri sahəsindəki iki mütəxəssisin nailiyyətləri araşdırılmışdır.

Tədqiqatda, coğrafiya kursunun nəticələri və vahidləri, yenilənmiş Blüm taksonomiyasının elmi proses ölçülərinə əsasən araşdırılmışdır. Buna görə, bilik ölçüləri ilə müqayisədə taksonomiyanın konseptual bir bilik ölçüsü ilə təmsil olunduğu qənaətinə gəlinmişdir. Konseptual biliklərə təsnifat və siniflər, prinsiplər və ümumiləşdirmə kimi məlumatlar daxildir (10).

Nəzəri məlumatlara əsasən deyə bilərik ki, kursun əsasən 9-cu sinflərə aid olması və şagirdlərin coğrafiya elmi haqqında anlayışa malik olması konseptual biliyin intensivliyinin səbəbi kimi göstərilə bilər. Bütün 9-cu sinif bölmələrində konseptual bilik ölçüsünün ən yüksək bala sahib olması bu vəziyyəti dəstəkləyir (7). Məsələn Türk coğrafiya dərslərində İlhan və Gülersoy (2019), 10-cu sinif nailiyyətini qiymətləndirən bir

araşdırmada, konseptual bilik ölçüsünün sıx olduğu qənaətinə gəlmişdir. Bu vəziyyət tədricən daha yüksək bilik səviyyələrinə keçid kimi şərh edilə bilər.

Prosedural biliklər, xüsusi bacarıq və alqoritmlər, xüsusi texniki və metodoloji biliklər kimi kiçik ölçülərə malikdir. Coğrafiya tədris proqramında şagirdlərin xəritələşdirmə bacarıqları prosedural bilikləri ilə əlaqədardır: “Xəritənin yerləşməsi, xəritədə məlumatların ötürülməsi, məqsədinə uyğun bir xəritənin seçilməsi, xəritələrdən istifadə edərək hesablamalar aparmaq, məkan bölgüsünü anlamaq, xəritəni düzgün şərh etmək, qrafik xəritələr yaratmaq” kimi təsvir olunur.

Xəritənin coğrafiyada əhəmiyyəti nəzərə alınmaqla, prosedural məlumatlarının ölçülməsinin daha çox yer tutacağı gözlənilir. Bundan əlavə, proqramda göstərilən bacarıqlardan biri də “Cədvəllərin, Qrafiklərin və Diaqramların Hazırlanması və Təfsiri” bacarığıdır. Alimlər (Thomson A., Adil. G.) düşünürlər ki, bu bacarığı tələbələr prosedural bilik şkalasına daxil olan biliklərdən istifadə edərək əldə edə bilərlər. Araşdırmada, şərtləri və xüsusi detalları ehtiva edən faktiki məlumat ölçüsünün 20% olduğu təsbit edilmişdir.

Üzdemir, Altıok və Baki (2015) araşdırmalarında yalnız bir nəticənin sosial elmlər kursunun tədris proqramında ali elmi bilik ölçüsünə daxil edildiyi qənaətinə gəlinmişdir. Orta məktəb səviyyəsində coğrafiya kursu əldə etmək də daxil olmaqla, ali biliklərin əldə edilməsinə baxmayaraq, coğrafiya kursunda bu miqyasda satınalma protokollarının olmaması çatışmazlıqdır.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, şagirdlərin coğrafiya dərsi ilə ilk dəfə qarşılaşdıqları zaman bu ölçünün olmamasının bir izahı olacağı düşünərsə də, Zoroğlu, Qızılaslan və Sözbil (2016) var olduğu qənaətinə gəlmişdirlər. Bu vəziyyət, müxtəlif fənlər üçün kurikulum hazırlayan komissiya üzvlərinin müxtəlif fikirlərinin olması və ya proqramın nailiyyətləri ilə izah edilə bilər.

Ümumiyyətlə, məlumat miqdarının vahidlərə görə paylanması müəyyən qədər xaotikdir. Xüsusilə, bir insan sisteminin yerləşdiyi mühit və cəmiyyət kimi, coğrafiyanın da fiziki və insan sahələrinə aid vahidlərdə konseptual biliklərdən üstün olması gözlənilir (6).

Proqramda tələbələrin “insanlarla qarşılıqlı-təbii əlaqəsi daxilində coğrafi bacarıqlar əldə etmək” ümidlərini təmin etmək üçün bu vəziyyətin reallaşması çox vacibdir.

Araşdırma nəticəsində məlum oldu ki, 9-cu sinif nailiyyəti idrak prosesinin ölçülməsi baxımından yoxlanıldıqda, yaddaş ölçməsinə heç bir qazanc əldə edilməmişdir (7).

Bilik ölçüsündə konseptual biliyə paralel olan bir anlayış ölçüsü, bir mövzunu şərh etmək, ümumiləşdirmək və izah etmək kimi assimilyasiyanı əhatə edən bir ölçüdür.

Göründüyü kimi, bu ölçülü gəlirlər daha rəqəmsal və mütənasibdir. Tətbiq səviyyəsində 4 nailiyyət mövcuddur. Proqramın sahə işlərinə və sübutların istifadəsinə yönəldiyini və müəllimlərin praktiki görüşlərə diqqət yetirmələri lazım olduğunu nəzərə alsaq, müraciət qəbulunda qazancların kifayət qədər olmadığını söyləmək olar.

Göründüyü kimi, hər 3 nailiyyət qiymətləndirmə miqyasına daxil edilmişdir. Yoxlama və araşdırma kimi kiçik ölçmələrin qiymətləndirilməsi proqramında qeyd olunan “Ətraf Mühit Problemlərinin Qiymətləndirilməsi” bölməsinə uyğun olaraq aparılır (5).

Bu baxımdan, 9 -cu sinif səviyyəsində dairə və icma bölgüsündə müəyyən bir qiymətləndirmə şkalasının əldə edilməsi vacib və dəyərlidir. Bununla yanaşı, yaradıcılıq sahəsində yaradıcılıq, planlaşdırma və istehsal kimi xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirən heç bir irəliləyişin olmaması xüsusi olaraq diqqət çəkir.

Nəticə

Uğurun ölçüləri dərşin təbiətinə və mövzusuna görə dəyişsə də, 9-cu sinif nailiyyətində yaradıcılıq ölçüsünün olmaması çatışmazlıq olaraq görülür. Anderson və Krathwol (2001), öyrənilən məlumatları səmərəli şəkildə çatdırmaq üçün yüksək səviyyədə idrak prosesinə malik olmağın vacibliyini vurğulamışlar. Bu çərçivədə, planlaşdırma və istehsalın bütün mərhələlərində coğrafi məlumatların müxtəlif sosial və iqtisadi fəaliyyətlərdə istifadə edilə bilməsi coğrafiyanın mövcudluğunun səbəblərindən biridir.

Koqnitiv proseslərin yüksək mərhələsini təmsil edən nailiyyətlər üçün yerin olmaması coğrafiyanın bilik səviyyəsindən aşağı düşməməsinə səbəb ola bilər. Buna görə də, coğrafiya kursunun nailiyyətlərini tətbiq, analiz, qiymətləndirmə və yaradılış ölçülərini nəzərə alacaq şəkildə təşkil etməyin faydalı olacağı mütləqdir. Bu səbəblə də dərşliklərin bu şəkildə təşkil edilməsi təklif olunur.

Əlavə olaraq, gələcək tədqiqatçılar coğrafiya kursu ilə əlaqəli digər siniflərin nailiyyətlərini və ya ibtidai məktəbdən liseyə qədər coğrafiya bilikləri ilə əlaqədar nailiyyətləri təhlil edərək ədəbiyyata töhfə verə bilərlər.

References

1. Anderson L.W., & Krathwohl D.R. (Eds.) (2001). A taxonomy for learning teaching and assessment. A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives. New York: Longman
2. Anderson L.W., Krathwohl D.R., (Eds.) Airasian P.W., Cruikshank K.A., Mayer R.E., Pintrich P.R., Raths J. & Wittrock M.C. (2014). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing. (Translated by D. A. Özçelik). Ankara: Pegem.
3. Bloom B.S., Engelhart M.D., Furst E.J., Hill W.H., Krathwohl D.R. (1956). Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I: Cognitive domain. New York: David McKay Company.
4. Bumen N.T. (2006), A milestone in program development: the revised Bloom taxonomy. *Education and Science*, 31(142), 3-14.
5. Demirel Ö. (2012). Curriculum development in education from theory to practice. Ankara: Pegem Publishing
6. Gezer M., Şahin İ., Sünkür M.Ö., & Meral E. (2014), Evaluation of the achievements of the 8th grade Turkish Republic History of Revolution and Kemalism course according to the revised Bloom taxonomy. *Bartın University Journal of Education Faculty*, 3(1), 433-455.
7. İlhan A. & Gulersoy A.E. (2019). Evaluation of the achievements of the 10th grade geography curriculum according to the renewed bloom taxonomy. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, (39), 10-28.
8. MEB (2018). The secondary education geography curriculum was accessed from the website <http://mufredat.meb.gov.tr/programdetay.aspx?pid=336> on 24.07.2019.
9. Miles M.B. & Huberman A.M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. California: Sage Publications.
10. Özdemir S.M., Altıok S., & Baki N. (2015). Examination of social studies curriculum outcomes according to Bloom's revised taxonomy. *Journal of Education and Training Research*, 4(3), p.363-375.
11. Summer Ö.V. (2015). Comparative analysis of science education programs. Unpublished master's thesis, Kastamonu University Institute of Social Sciences, Kastamonu.

12. Yıldırım A. and Şimşek H. (2014), Qualitative research methods in the social sciences. Ankara: Seçkin Publishing.
13. Zorluoghlu S.L., Kızılaslan A., & Sozbilir M. (2016), Analysis and evaluation of secondary school chemistry curriculum acquisitions according to the structured Bloom taxonomy. Necatibey Education Faculty Electronic Journal of Science and Mathematics Education, 10(1).
14. Zorluoghlu S.L., Shahintürk A., & Baghriyanık K.E. (2017). Analysis and evaluation of 2013 science curriculum achievements according to the renewed bloom taxonomy. Bartın University Journal of Education Faculty, 6(1), 1.
15. www.kurikulum.az
16. <http://tehsiljurnali.az/>
17. <https://www.academia.edu/>

Rəyçi: dos. N.Seyfullayeva

Göndərib: 18.08.2021

Qəbul edilib: 23.08.2021